

ského, ako to robia autorky v konštatovaní, že „iba v podmienkach socializmu spoločenský úžitok vystupuje ako hodnotovo-orientujúci v správani všetkých tried a vrstiev spoločnosti...“ (s. 147) alebo v tvrdení, že „osobné blaho nemôže byť kritérium mravného preto, že keby sme osobnému blahu pripísali samostatný význam, význam východzej morálnej hodnoty, dostaneme sa k oslabeniu princípu všeobecného blaha“ (s. 148). Rovnako konštatovanie, že „za skutočne mravný čin možno považovať taký, ktorý smeruje k spoločenskému blahu“ (s. 148) zjednodušuje komplikovanosť problému morálneho hodnotenia i morálnych vzťahov.

Otázka, ktorej riešenie sa zdá byť z hľadiska súčasných spoločenských potrieb najnosnejšie — totiž problém existencie utilitaristických postojov a prejavov v rámci socialistických spoločenských vzťahov a skúmanie príčin ich reprodukcie za socializmu, je v práci načrtnutá len okrajovo. Existencia týchto postojov sa tu chápe v podstate ako nepodstatný jav, zapríčinený prechodnými ťažkosťami bu-

dovania socializmu a vplyvom buržoáznej propagandy. Táto otázka si však podľa nás zasluhuje oveľa väčšiu pozornosť a vyžaduje systémové začlenenie morálneho systému do širšieho kontextu životných reálnych aktivít ľudí, ktoré je predpokladom vyjasnenia miesta a funkcie týchto negatívnych prejavov v súčasnej spoločenskej praxi i predpokladom ich následného prekonania.

Záverom ešte poznámka k celkovému členeniu práce, ktoré sa zdá byť vzhľadom k celkovému zameraniu publikácie neproporčné. Väčšiu pozornosť by si podľa nás zasluhovali analýzy skutočne súčasných predstaviteľov utilitarizmu (sedemdesiate—osemdesiate roky), ktorým je v práci venované pomerne málo miesta v prospech historických analýz, ktoré v našej etickej literatúre už nie je neznáme. Na druhej strane treba oceniť, že práca aspoň v stručnom prehľade oboznamuje čitateľa s týmito súčasnými koncepciami a pripravuje tak pôdu pre ich prípadnú subtilnejšiu analýzu.

Lubica Hábová

KATEGORIÁLNY STATUS ĽUDSKEJ ČINNOSTI

M. V. DEMIN: Priroda dejatel'nosti [Povaha činnosti]. Izd. Moskovskogo universiteta, Moskva 1984, 168 s.

Problematika činnosti má nepochybne značný teoretický a praktický význam. Ako je známe, sovietski filozofi sa už niekoľko rokov zaoberajú vymedzením ľudskej činnosti ako východiskovej kategórie historického materializmu. Ucelená marxisticko-leninská koncepcia činnosti sa doposiaľ iba tvorí a jej napredovaniu bráni vágnosť a nejednotnosť v chápaní obsahu pojmu „činnosť“, ďalej neujasnenosť jej štruktúry, resp. ne-

dostatočné rozpracovanie mechanizmov jej determinácie. K uvedeným otvoreným problémovým okruhom zaujíma stanovisko profesor Moskovskej štátnej univerzity M. V. Demin v rozsahom nevelkej monografii, ktorá predstavuje koncentrované zhrnutie výsledkov bádania, ktoré sa už predtým publikovali v samostatných štúdiách, najmä na stránkach časopisov *Filosofskije nauki* a *Vestnik MGU* (serija filosofija). Sympatické je, že

autor nepretenduje na definitívne formulácie a jeho práca má inšpiratívny diskusný charakter.

V súčasnosti je nesporné, že žiadna teoreticko-filozofická stať o činnosti sa nezaobíde bez syntézy poznatkov špeciálnych vied, keďže ide o interdisciplinárny problém: konkrétne v recenzovanej publikácii sú to psychológia, pedagogika a čiastočne biologické vedy. Autor podáva logicko-metodologickú, na niektorých miestach aj lingvisticko-etymologickú analýzu základných pojmov, reflektujúcich činnosť. Tým, že sa usiluje vyspecifikovať odlišnosti, charakteristické kvality a aspekty kategoriálnej siete problematiky ľudskej činnosti, často abstrahuje od konkrétnych sociálnych súvislostí. M. V. Demin chce deduktívnym postupom vytvoriť logickú štruktúru, pripomínajúcu až axiomatický systém, ktorý by adekvátne zachytil hlbinné vrstvy podstaty neobyčajne zložitého objektu skúmania. Tento prístup umožňuje vedeckej teórii nachádzať dištinkcie medzi pojmami „aktivita“, „činnosť“, „správanie“ a „ľudská činnosť“, resp. „teória“ a „prax“, „práca“ a „hra“, „potreby“ a „záujmy“, „druh“ — „forma“ — „typ činnosti“. Konštituovať spomenuté pojmy ako všeobecné teoretické a filozofické kategórie znamená robiť nielen logickú a porovnávaciú analýzu jazyka, či už vedeckého alebo prirodzeného, ale najmä odhaliť podstatu a špecifiká reálnych fenoménov, ktoré označujú a takto odhalí obsah daných pojmov.

Autor M. V. Demin sa pripája k tým teoretickým pokusom, ktoré sa nie neopodstatnene snažia identifikovať aktivitu ako podstatnú vlastnosť všetkej hmoty, nielen organickej. Kategória aktivity tak dopĺňa a rozvíja iné kategórie materialistickej dialektiky, napríklad pohyb, vzájomné pôsobenie, odraz a len v ich vzájom-

nej súvislosti ju možno korektne interpretovať. Do analýzy pojmu aktivity nevyhnutne vstupujú aj ďalšie všeobecno-vedecké pojmy: systém, organizácia, informácia a pod. Aktivita totiž vzniká až na určitej úrovni organizácie, t.j. vnútorného usporiadania hmoty, jednotlivých materiálnych systémov. Pritom je dôležité zistenie, že môže skutočne ísť aj o fyzikálnu úroveň (formu) pohybu hmoty, ako tomu nasvedčujú najnovšie objavy synergetiky, čo však presahuje rámec autorových úvah. Kľúčový význam má pojem „organizácia“ (organizovanosť), ktorým sa však autor hlbšie nezaobrá. Z jeho úvah však jasne vyplýva, že aktivita je všade tam, kde je určitým stupňom usporiadaná hmota, a čím vyšší je stupeň jej organizácie, tým vyššia je aktivita. Podľa úrovne organizácie možno rozlíšiť niekoľko typov aktivity od fyzikálnej po sociálnu, a to ako výraz potencie (tendencie) hmoty k zdokonaľovaniu vnútornej organizácie, k sebaregulácii a sebadeterminácii. Navyše aktivita je pôsobením, ktoré má imanentné príčiny, a tým sa líši od dialektického protikladu — pasivity. Aktivita určitého materiálneho systému je vlastne epifenoménom, súčasťou, prejavom a dôsledkom premien vnútorných funkčných väzieb medzi prvkami jeho štruktúry, a tým vzniku vnútornej regulačnej podsystemovej zložky, vlastných hybných síl systému. Aktívny systém je ten, v ktorom existujú dostatočne silné vnútorné väzby (subštruktúry), zabezpečujúce jeho integritu, stabilitu, sebareguláciu, zdokonaľovanie a rozvoj [s. 6—9]. Perspektívnym smerom bádania, ktorý M. V. Demin nerozvinul, je skúmanie determinantov, ktoré spôsobujú vnútorné kvalitatívne premeny systému čiže dialektické prechody medzi aktivitou a pasivitou, čo má značný význam pre sociálne a humanitné poznanie.

Aktivita má rozmanité prejavy a formy existencie, jednoduché je púhe pôsobenie a fungovanie materiálneho systému na základe jeho imanentných hybných síl bez ohľadu na výsledky a spätnú väzbu. Ľudská činnosť reprezentuje vyšší typ aktivity, ktorá je určitým smerom orientovaná, zameraná, účelovo, či cieľovo usmerňovaná. Účelnosť alebo účelovosť (*celesoobraznosť*), buď v podobe elementárnej usporiadanosti, následnosti, nadväznosti životných aktov a činností, pôsobením ktorých vzniká výsledok v podobe zachovania a rozvoja existencie, alebo v podobe vedome stanoveného a realizovaného cieľa čiže cieľavedomosti je atribútom všetkých foriem organického sveta, vrátane ľudského, sociálne organizovaného. Pritom je zrejmé, že fenomén pasivity nemožno eliminovať zo života biologických systémov ani človeka. Naopak, ukazuje sa, že nemožno ani samotnú činnosť absolutizovať a pasivite pripisovať len negatívny zmysel. Pojem, ktorý reflektuje a fixuje vzťah živých bytostí k ich prostrediu, a teda syntetizuje oba spôsoby existencie — aktivitu i pasivitu, vymedzil autor ako správanie. Správanie je pojem na tej istej úrovni ako činnosť, zároveň však obsahuje v sebe odlišný moment, lebo môže ísť aj o účelovú alebo cieľavedomú pasivitu. Pojem „správanie“ teda odráža špecifikum spôsobu existencie živých systémov (s. 11—19). Uvedený spôsob nie je absolútny, aj keď je predovšetkým činnosťou a aktivitou, ale zahŕňa v sebe aj moment relatívneho stavu pokoja, účelnej pasivity. Konkrétne mieru medzi pasivitou a aktivitou, činnosťou a „nečinnosťou“ (termín pasívna činnosť nemá zmysel), ktoré sú od seba neoddeliteľné, určujú potreby zachovania existencie a rozvoja živých systémov.

Autorovo vymedzenie nastoľuje

otázku kvalitatívnych špecifik a štruktúry ľudskej činnosti. Zásadný význam má pretváranie predmetu uspokojujúceho potrebu vo vedomí ľudí, pretože ideálny predmet, ktorý sa konštituoval vo vedomí, sa neskôr stáva cieľom praktickej činnosti. Každý pokus o model štruktúry činnosti sa za súčasného stavu poznania javí ako príspevok do diskusie, ktorá sa začala vydaním známej knihy M. S. Kavana. M. V. Demin rozlišuje dve úrovne štruktúry, ktorých zložky vystupujú v podobe podsystémov: ide o predmetnú činnosť a styk, a o prácu a hru. Každý typ činnosti sa pritom vnútorne diferencuje na intelektuálnu, hodnotovo-emocionálnu a praktickú činnosť v ich vzájomnej interakcii. Obsahom praktickej činnosti je osvojenie prírodných a sociálnych síl, ide teda o špecifický vzťah spoločenského človeka k svetu a jeho spôsob bytia vo svete. Najdôležitejšou zložkou celostnej ľudskej činnosti je predmetná činnosť, ktorá súvisí s teoretickým, t.j. duchovným a praktickým, t.j. materiálnym pôsobením na predmet. Styk medzi ľuďmi sa člení na výmenu materiálnych hodnôt (materiálny styk) a na výmenu informácií (duchovný styk). Styk sa od predmetnej činnosti líši tým, že jeho obsah netvorí konanie, zamerané na objekty materiálneho svet, ale je aktívnym vzájomným pôsobením medzi subjektmi pri výmene hodnôt (s. 60—65). Podľa autorovho názoru „byť podmienkou činnosti“ vôbec nevyhlučuje, aby ten istý element nemohol byť typom činnosti. Napríklad styk ako podmienka ostatných typov činnosti, je súčasne samostatným typom činnosti.

Závažnú problematiku nastolil Demin pri charakteristike práce a hry, ktoré tvoria inú, novú štruktúru, na rozdiel od predmetnej činnosti a styku. Práca je tou činnosťou, ktorá

sa viaže na dosiahnutie prakticky užitočného, resp. utilitárneho výsledku, pričom rozhodujúce je špecifikum motivácie. Práca prestáva byť prácou v tradičnom slova zmysle, keď je slobodnou činnosťou, hrou ľudských bytostných síl, formou sebazdokonaľovania ľudí. Hra na rozdiel od práce nemá utilitárny charakter a sprevádza človeka po celý život. Práca a hra sú dvoma stránkami jedného fenoménu, pretože do práce môže vstupovať herná zložka. Sovietsky filozof sa domnieva, že z hľadiska budúcnosti sa stane prioritou hra ako pozitívna tvorivá činnosť [s. 104]. Nepochybne by bolo zaujímavé preskúmať, či a ako napreduje herná zložka v práci, keď v súčasnosti prechádza vedeckotechnická revolúcia do svojej pokročilejšej etapy. Ako je známe, už K. Marx predvídal narastanie podielu všeobecnej práce v spoločenskej deľbe práce a akcentoval rozdiel medzi

antagonistickou povahou práce vo vykorisťovateľských formáciách a „názaj slobodnou prácou“ v komunizme, chápal pritom prácu ako *pozitívnu, tvorivú činnosť*. [1, s. 101, 103]. Nazdávame sa, že práca sa nikdy úplne nestane hrou, ani hra prácou, avšak herné prvky sa budú stále viac uplatňovať, hoci motiváciou nebude len činnosť sama osebe, ale aj jej výsledok pre spoločnosť, a tým aj rozvoj osobnosti. M. V. Demin svoje úvahy uzavrel stručným výkladom faktorov a mechanizmov, ktoré determinujú účinnosť, najmä pokiaľ ide o kategoriálny význam potrieb a záujmov. Možno s autorom len súhlasiť, že ďalší výskum by sa mal orientovať na kultúru, ktorá je sprostredkovateľom akejkoľvek činnosti, ako aj na tvorivý charakter ľudskej činnosti, na to, ako závisí tvorivosť od schopnosti a spätne na ne vplýva.

Ladislav Hohoš, Emil Višňovský

LITERATÚRA

1. Pozri MARX, K.: Základy kritiky politickej ekonómie. Zv. 2. Bratislava 1975.

ZAČIATKY MARXISTICKEJ FILOZOFIE NA SLOVENSKU

- D. HAJKO: Začiatky marxistickej filozofie na Slovensku. Pravda, Bratislava 1987, 207 s.

Kniha D. Hajka *Začiatky marxistickej filozofie na Slovensku* sa radí medzi významné práce z dejín nášho filozofického myslenia. Tento marxisticky a filozoficky erudovaný autor nás sprevádza od začiatkov prenikania marxistických myšlienok a ich vývojom od čias E. Štúra do prvých troch desaťročí 20. stor. vrátane. Význam práce stúpa práve tým, že ide o obdobie ideového utvárania na Slovensku — od ustanovenia dejinnotvorného subjektu slovenského národa

štúrovcami, začiatkov spolunažívania s bratským českým národom v spoločnej Československej republike až po vznik Komunistickej strany Československa. Je to etapa vývoja našej národnej existencie, na ktorú zatiaľ nemáme ucelený syntetický pohľad a hodnotenie rozmanitých ideových prúdov. Medziiným zatiaľ absentoval aj ucelený pohľad a hodnotenie zápasu o marxistické učenie na Slovensku ako ideológie a svetonázoru robotníckej triedy, a s tým súvisiacich prob-